

УДК 82-311.3+028:82-3(477)«2021/2025»

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXV-23>

ОСОБЛИВОСТІ ЧИТАЦЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНОМОВНИХ РЕТРОДЕТЕКТИВНИХ БЕСТСЕЛЕРІВ

Яо Сяо Сяо

аспірант кафедри історії української літератури,
теорії літератури та літературної творчості,
Навчально-науковий інститут філології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0009-0008-1823-4354

Статтю присвячено вивченню рецептивних чинників популярності ретродетективу як піджанру масової літератури. Підкреслено, що сучасне літературознавство поступово відходить від трактування масової прози як другорядної, визнаючи її суттєвий вплив на культурний простір, читацькі смаки та формування соціокультурних орієнтирів сучасності. Метою дослідження є з'ясування особливостей читацької рецепції україномовних ретродетективів 2021–2025 рр. у трьох основних вимірах: сюжетно-детективному, історико-автентифікаційному та психологічно-ідентифікаційному. Теоретичною базою виступають концепції рецептивної естетики Г. Яусса та літературної антропології В. Ізера, а також сучасні напрацювання reader-response theory, що дозволяють осмислити взаємодію між текстом і читачем у новому ключі.

Показано, що сюжетно-детективний вимір ретродетективу забезпечує когнітивну активізацію, розвиток критичного мислення та емоційний відгук читача, тоді як історико-автентифікаційний рівень формує ефект достовірності й занурення у відтворену в тексті атмосферу минулого. Виявлено, що увага до культурних кодів, топографічних маркерів і документальних деталей визначає довіру реципієнта до тексту, актуалізуючи цінність літератури як способу культурної реконструкції. Досліджено психологічно-ідентифікаційний аспект, пов'язаний з архетипними моделями персонажів і подвійною ідентифікацією читача – як із детективом-розслідувачем, так і з дослідником минулого. Архетипи Героя, Жертви, Тіні та Свідка-Хранителя пам'яті сприяють багаторівневному емоційному залученню та компенсаторній функції літератури, формуючи глибший горизонт читацького досвіду.

Узагальнено, що жанрова привабливість ретродетективу зумовлена не лише напруженою фабулою, а й багатошаровістю рецептивного процесу. Завдяки інтеграції когнітивного, культурно-пізнавального й емоційно-архетипного рівнів ретродетективна проза поєднує функції розваги, культурної пам'яті та психологічної компенсації. Це визначає її стійку популярність у масовій культурі, розширює горизонти наукових інтерпретацій та робить продуктивним об'єктом літературознавчого аналізу.

Ключові слова: сучасна українська література, читачі, бестселери, ретродетектив, масова література.

Yao Xiao Xiao

Postgraduate Student at the Department of History of Ukrainian Literature, Literary Theory and Literary Creativity
Educational and Scientific Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

READER RECEPTION OF UKRAINIAN-LANGUAGE RETRO DETECTIVE BESTSELLERS

The article examines the receptive factors behind the popularity of retro detective fiction as a subgenre of mass literature. It emphasises that contemporary literary studies are gradually moving away from treating mass prose as secondary, recognising its significant influence on cultural space and readers' tastes. The aim of the study is to identify the peculiarities of reader reception of Ukrainian-language retro detective fiction from 2021 to 2025 in three main dimensions: plot-detective, historical-authenticity, and psychological-identification. The theoretical basis is provided by the concepts of reception aesthetics by H. Jausss and literary anthropology by W. Iser, as well as recent developments in reader-response theory.

The plot-detective dimension provides cognitive activation, the development of critical thinking, and emotional engagement, while the historical-authenticity aspect generates the effect of credibility and immersion in the atmosphere of the past. Attention to cultural codes, topographical markers, and documentary details determines the reader's trust in the text. The psychological-identification aspect is linked to archetypal character models and dual identification – both as a detective-investigator and as a researcher of the past. Archetypes of the Hero, Victim, Shadow, and Witness-Keeper of Memory contribute to multi-level emotional involvement and the compensatory function of literature.

The study concludes that the genre appeal of retro detective fiction is determined not only by narrative suspense but also by the multi-layered nature of the receptive process. By integrating cognitive, cultural, and emotional-archetypal levels, retro detective prose combines the functions of entertainment, cultural memory, and psychological compensation.

Key words: *modern Ukrainian literature, retro detective fiction, reader reception, bestseller, mass literature, reception theory.*

Вступ. Сучасне літературознавство дедалі активніше відходить від уявлення про масову літературу як про другорядне явище, визнаючи її значний вплив на культурний простір та формування читацьких смаків. Проте й досі бракує переконливих пояснень того, чому саме ретродетектив як піджанр детективної прози виявляється настільки популярним, як саме його зразки стають бестселерами. Невирішеним лишається питання: які чинники визначають його стабільну привабливість – напруга фабульної інтриги, переконливість історичної реконструкції чи архетипні моделі персонажів, що забезпечують ефект психологічної ідентифікації. Це ускладнює не лише аналіз окремих текстів, а й ширше розуміння механізмів функціонування масового читання загалом.

Відсутність системного вивчення рецептивних підстав популярності ретродетективу перешкоджає виявленню закономірностей сучасного літературного процесу, що значною мірою рухається саме масовою літературою. Адже читачі не тільки «споживають» текст, а й формують горизонти очікувань, які безпосередньо впливають на жанрову динаміку та стилістичні стратегії письменників. Отже, дослідження рецепції ретродетективу дозволяє вийти за межі опису окремих сюжетів і простежити глибинні механізми взаємодії тексту й аудиторії, що пояснюють успіх цього піджанру та висвітлюють ширші тенденції сучасної літературної культури.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняному й зарубіжному літературознавстві натеper представлені різні підходи до осмислення читацької рецепції. В. Ізер [16] розглянув процес читання як феноменологічний акт, в якому смисл тексту формується завдяки активності читача. Г.Р. Яусс [17] у монографії «Toward an Aesthetic of Reception» обґрунтував поняття «горизонту очікувань» і показав його значення для історії літературного

сприйняття. Сучасний розвиток цих ідей представлено в статті А. Хассана [18], де йдеться про функції рецептивної теорії у визначенні літературного значення, та в дослідженні А.Б. Кулкарні [19], що пропонує оновлене трактування reader-response theory. В українському літературознавстві рецептивна проблематика простежується в праці Р.Т. Гром'яка [2], де подано методику реалізації рецептивного підходу в компаративних студіях.

І.Д. Нагай [12; 13] детально схарактеризувала художню рецепцію як літературознавче поняття, а також окреслила її адаптаційний потенціал. Прикладні аспекти читацького сприйняття досліджуються в статті В. Клімука, О. Клімук та А. Рябець [6], присвяченій впливу детективної літератури на розвиток особистості. Т. Кузьмик і Л. Йолкіна [9] аналізують проблематику сучасної літературної рецепції на матеріалі творчості Мирослава Дочинця. І.М. Ліпницька та І.В. Савченко [10] дослідили жанрові особливості рецепції ретродетективу Юрія Винничука «Вілла Деккера», а І. Монолатій [11] зосередив увагу на тому, як роман Ю. Винничука «Танго смерті» формує в читача уявлення про міський простір Львова.

Метою статті є студіювання особливостей читацької рецепції ретродетективів у трьох основних вимірах (фабульно-детективному, історико-автентифікаційному і психологічно ідентифікаційному) на прикладі популярних зразків україномовної белетристики 2021–2025 рр.

Методи та методики дослідження. Дослідження здійснено в межах аналітично-рецептивного підходу, спрямованого на виокремлення й опис специфіки читацького сприйняття україномовного ретродетективу 2021–2025 рр. Для цього проведено аналіз художніх текстів, які набули популярності в українському книжковому просторі, із залученням теоретико-методологічних положень рецептивної естетики Г. Яусса та літературної антропології В. Ізера. Додатково використано інструменти якісного контент-аналізу для виявлення культурних кодів, топографічних маркерів і психологічних архетипів персонажів.

Результати та дискусії. Читацька рецепція традиційно трактується в літературознавчій науці як складний процес індивідуального сприйняття художнього тексту. Один із засновників школи рецептивної естетики Г. Яусс підкреслював, що значення твору не є остаточно зафіксованим у його письмовій структурі, воно відкривається в межах «горизонту очікувань», який формується та трансформується кожним новим поколінням читачів. Класик писав: «Літературний твір – це не об'єкт, що існує сам по собі й відкриває кожному читачеві в кожную епоху один і той самий вигляд. Це не монумент, який монологічно виявляє свою позачасову сутність» [17, с. 21].

Фундатор літературної антропології В. Ізер розглядав читацьке сприйняття як окремих «естетичний полюс» літератури: воно співіснує та взаємодіє з авторським, «творчим» полюсом. Він зазначав: «...літературний твір має два полюси, які можна назвати артистичним і естетичним: артистичний відноситься до тексту, створеного автором, а естетичний – до реалізації, здійсненої читачем. Із цієї полярності випливає, що літературний твір не може повністю збігатися ні з текстом, ні з його реалізацією, а насправді перебуває посередині між ними» [16, с. 279–280].

Таким чином, літературна інтерпретація не може бути зведена лише до впливу історичної доби чи національної культурної традиції. Вона значною мірою визначається «індивідуальними психологічними характеристиками реципієнтів, крізь призму яких відбувається художнє сприйняття об'єкта (у даному випадку художнього тексту)», а трактувати поняття рецепції в літературознавчому вимірі як «процес сприймання та подальшого відтворення на ґрунті отриманого досвіду (прочитаного, побаченого, усвідомленого чи емоційно пережитого) власних текстів, тобто систем думок, ідей, уявних картин та вражень» [13, с. 226–230]. Особлива

ж увага має приділятися необхідності методологічного розмежування категорій, що нерідко взаємно ототожнюються: рецепції як форми читацького сприйняття, інтертекстуальності як діалогу текстів, заснованого на їх прихованих або явних відсиланнях до попередніх творів, та інтерпретації як суб'єктивного переосмислення вже наявних текстових смислів.

Комплексний аналіз читацької рецепції здійснив Р. Гром'як [2], запропонувавши поділити її на два етапи: первинний і вторинний. Перший рівень полягає в безпосередньому особистісному контакті читача з художнім текстом, що не опосередкований жодними зовнішніми впливами. Вторинний рівень виникає тоді, коли сприйняття твору розширюється через критичні оцінки, наукові інтерпретації та літературознавчі дискусії, з якими ознайомлюється читач. Літературознавець підкреслює, що характер формування обох рівнів визначається горизонтом очікувань, властивим конкретному поколінню в його соціокультурному середовищі.

Рецепція літературного твору не є разовим актом: вона розгортається у вигляді послідовності інтерпретацій, що щоразу переосмислюють уже відомий текст. Кожне нове культурне середовище актуалізує твір по-іншому – через появу перекладів, перевидань, нових коментарів або зміну суспільних орієнтирів. Завдяки цьому літературний текст постає не як завершений продукт, а як динамічне смислове утворення, здатне відроджуватися в нових рецептивних контекстах [2, с. 65].

Рецептивне сприйняття ретродетективів становить особливий інтерес для літературознавця, адже постмодерний ретродетектив можна розглядати як синтез двох різних художніх площин – детективної фабули та історичної прози. Саме це поєднання відкриває широкі можливості для читацьких інтерпретацій. Для аудиторії жанру ключовим є ефект подвійного кодування: читач одночасно занурюється в розслідування та спробу розкрити таємницю й водночас відновлює картину минулого, співвідносячи авторську реконструкцію з власними знаннями, уявленнями та культурним досвідом. У результаті формується горизонт очікувань, де і сюжетна інтрига, і достовірність історичного тла мають рівнозначну вагу для розуміння тексту.

Сприйняття ретродетективу, на наш погляд, відбувається в кількох взаємопов'язаних вимірах. Найпомітніший із них – фабульно-детективний: він пов'язаний з уважністю до логіки слідства, мотивів персонажів, структури причинно-наслідкових зв'язків та очікування фінального розв'язання. В. Клімук, О. Клімук і А. Рябець [6] окреслюють низку прикладних аспектів цього рівня:

- когнітивну активізацію, адже більшість сюжетів тримають увагу на складних загадках, розгадка яких з'являється лише наприкінці, змушуючи читача мислити активно протягом усього процесу;
- прагнення до пізнання людської природи і соціальних взаємодій, що допомагає глибше зрозуміти поведінку інших і вдосконалити власні комунікативні навички;
- розвиток логічного та критичного мислення через структуру доказів і взаємопов'язаних подій;
- особистісну мотивацію, оскільки успішне розкриття таємниці дає відчуття досягнення й підсилює самооцінку;
- емоційну включеність, пов'язану з драматичними або психологічно насиченими сюжетними лініями, що підсилюють емпатію читача [6, с. 224].

Водночас рецепція детективного жанру, зазначають дослідники, не позбавлена й потенційно негативних чинників. Зображення жорстокості та насильства здатні викликати відчуття дискомфорту, тривожності чи навіть відрази, особливо в людей із травматичним досвідом або підвищеною чутливістю. Атмосфера страху, властива сюжетам на межі

з трилером чи літературою жахів, може спричиняти надмірне емоційне напруження, що негативно впливає на читачів зі схильністю до тривожних і депресивних станів.

Окреслені вище закономірності читацької інтерпретації знаходять наочне підтвердження в ретродетективі Лори Підгірної «Проскурівський психопат» [15]. Композиційна структура роману – від убивства юної Головіної, доньки імператорської фрейліни, у львівському поїзді до серії злочинів у Проскуріві та повного інтриги зв'язку з французькою клінікою, де свого часу лікувався Вінсент Ван Гог, – вибудовується як послідовність загадок, розгадка яких відкладена до фіналу. Така побудова фабули вимагає від читача постійної реконструкції причинно-наслідкових зв'язків та концентрації уваги на складній логіці слідства.

Протиставлення професійного детектива Завальського та його коханки-аматорки Інеси Путс актуалізує інтерес до психології поведінки та соціальної взаємодії, репрезентуючи конфлікт офіційного й приватного, раціонального й інтуїтивного способів мислення. Доказова структура твору, підкріплена несподіваними сюжетними поворотами, стимулює логічне та критичне осмислення, а розкриття особи злочинця й мотивів убивств дарує читачеві відчуття інтелектуальної завершеності й досягнення.

Отже, ретродетективний бестселер «Проскурівський психопат» демонструє амбівалентність рецептивного процесу: з одного боку, він сприяє когнітивній активізації та розвитку критичного мислення, з іншого – здатний провокувати емоційне перевантаження чи психологічний дискомфорт. Саме ця напруга між інтелектуальним викликом і потенційною емоційною втомою, на нашу думку, пояснює сталу привабливість подібних творів у контексті масової літератури.

Сюжетно-детективний вимір ретродетективу Василя Добрянського «Мертві птахи падають в небо. Помилка капітана Жеграя» [4] постає передусім як інтелектуальний виклик для читача. Раптовий початок – «Оглушливі постріли – різкі, гарячкові...» – занурює в атмосферу тривоги та водночас активізує пошук причин подій. У такий спосіб текст стимулює відновлення причинно-наслідкових зв'язків, що становить сутнісну ознаку рецепції детективного жанру. Паралельно актуалізується дослідження людської поведінки: спостереження Жеграя за викрадачами автомобіля та водіями у «шкірянках» інтерпретується не лише як вияв злочинної практики, а й як симптом суспільних трансформацій – «деякі опинилися в народній міліції. І закон помер».

Читач разом із героєм занурюється в логічний аналіз, де навіть деталь на кшталт «випадкова людина за кермо не сяде» перетворюється на аргумент для висновків. Інтрига посилюється й особистісним виміром: образ Жеграя, який «тихо-мирно зник, немов його й не було», створює ефект прихованого знання, а його маскувальні навички надають розслідуванню характеру інтелектуальної гри. Атмосфера Києва з його переплетінням злочинного світу та владних структур, драматичні постаті злочинців і жертв формують ґрунт для емоційного співпереживання, але водночас породжують відчуття тривоги. У підсумку сюжетно-детективна рецепція базується на поєднанні логічної реконструкції та психологічної напруги, що утримує читацьку увагу аж до фінальної розв'язки [4, с. 5–15].

Багато сучасних українських ретродетективів переконливо демонструють, що в жанровій поетиці масового детективу «негативний» емоційний компонент виступає органічним складником як структурної, так і стилістичної організації. Натуралізація наративу – тобто сенсорно-перцептивне деталювання тілесності, насильства та оточення – має не декоративний, а рецептивно-функціональний характер. На відміну від класичного детективу, де «брудні» подробиці свідомо редукуються, аби не відволікати реципієнта від логіки розгадки, у масовій детективній белетристиці негативний афект часто використовується як інструмент активізації читацької уваги та уяви. Саме він загострює пильність, підтримує

напруження між вузловими точками фабули й водночас підсилює когнітивну активність читача, змушуючи його постійно оновлювати гіпотези, систематизувати сигнали й перевіряти причинно-наслідкові зв'язки.

Це яскраво ілюструє, на наш погляд, «Трибунал апостолів» [5] В. Добрянського, де образ Анохіна, поданий у просторі депо, вибудовується через словесне перенасичення: «лискучі нитки колій», «густий дух згорілого вугілля», «чмихаючий потяг» формують не лише відчуття матеріальної присутності, але й атмосферу загрози та дискомфорту. Читач отримує не абстрактний опис сцени, а досвід майже фізичного занурення – жар металу та задушливий запах постають як відчутні. Така тілесна «надмірність» занурює у стан напруження, що поєднується з грою уяви: потяг «роздушив Давида маревною хвилиною» і відпускає його лише з появою силуету Анохіна. Унаслідок цього формується подвійний ефект: тривожне відчуття небезпеки не лише утримує увагу, а й спонукає читача до пошуку прихованої логіки появи персонажа, осмислення його ролі та мотивацій у сюжеті. Такий прийом можна розглядати як показовий приклад того, як негативний афект (тривожність, відчуття загрози) виконує активізаційну рецептивну функцію: він концентрує увагу на фабульних «вузлах» і стимулює когнітивну роботу інтерпретації [5, с. 3].

Емоційна напруга, викликана натуралістичними фрагментами, посилює інтерпретацію: досягнення розв'язки переживається значно інтенсивніше (ефект інтерпретаційної мети), оскільки вибудовується на тлі постійної підозри та внутрішнього напруження. Саме тому натуралізація сюжетних деталей у масовому ретродетективі, зокрема творах Василя Добрянського, має конститутивний характер: вона поєднує логічну гру з афективним залученням і забезпечує характерну для жанру безперервність інтерпретаційного процесу. Водночас така стратегія породжує амбівалентність читачького сприйняття – від ефекту «втягування» до ризику емоційного перевантаження, що залежить від індивідуальної чутливості реципієнта.

Рецептивний потенціал негативних переживань у детективній прозі полягає у стимулюванні інтерпретаційної активності: відчуття загрози чи дискомфорту спонукають уважніше стежити за деталями, співвідносити факти та прогнозувати можливі розв'язки. Такий тип залучення формує ефект співучасті, який є визначальним для детективного жанру й значною мірою пояснює його стійку популярність.

Другий суттєвий вимір рецепції ретродетективу можна окреслити як історико-автентифікаційний. Його суть полягає в перевірці достовірності мовлення персонажів, побутових деталей, соціальних звичаїв та способів мислення певної епохи. На відміну від класичного детективу, де сюжетна інтрига може існувати майже автономно, у ретродетективі переконливість фабули безпосередньо залежить від того, наскільки правдоподібно відтворене минуле.

Ця специфіка відрізняє його і від містичного детективу, де читачька рецепція ґрунтується на готовності прийняти умовність надприродного чи паранормального елемента. У такому випадку критична установка знижується: читач погоджується на авторські «правила гри», де логічна завершеність може поступатися художньому ефекту.

Для порівняння, іронічний детектив тримається на грі з усталеними жанровими кліше. Тут увага читача спрямована на розпізнавання пародійних відсилань, стилістичних перебільшень і авторського гумору. Основним стає не перевірка правдоподібності, а співучасть у жанровій грі. Ретродетектив натомість завжди апелює до критичного погляду реципієнта, якщо останній інтелектуальний. Читач уважно перевіряє історичний антураж, культурні деталі, лексику героїв, і будь-яка недостовірність підриває довіру до тексту. Саме тому рецепція ретродетективу відзначається вищим рівнем інтелектуальної вимогливості порівняно з іншими піджанрами детективної літератури.

Вдумливо читаючи ретродетективний текст, читач тим самим здійснює складну когнітивну роботу, спрямовану на співвіднесення художньої реальності з колективною пам'яттю та історичними знаннями. Тому будь-які порушення історичної правдоподібності – анахронізми, мовно-стилістичні похибки чи поверхове відтворення середовища – зазвичай провокують критичне дистанціювання, тоді як ретельна деталізація історичного контексту, навпаки, поглиблює ефект занурення і підсилює задоволення від читання.

Важливим елементом рецептивного процесу є тлумачення реципієнтом інтертекстуальних кодів – алюзій на відомі історичні події, образи або культурні символи. Їх розпізнавання відкриває додаткові рівні інтерпретації та формує своєрідний діалог між авторською реконструкцією минулого і колективними уявленнями про нього. У цьому діалозі часто виникає напруження: читач може як прийняти запропоновану художню версію, так і відкинути її як неприйнятну, що підсилює критичний вимір рецепції.

Це виразно простежується, наприклад, у прочитанні роману Юрія Винничука «Вілла Декера» [1]. Завдяки історико-журналістському досвіду автора та його вправності у створенні художніх містифікацій [7] у тексті досягнуто багатопланової реконструкції антуражу минулого. Цей твір вирізняється серед подібних зразків тривіальної літератури точністю відтворення атмосфери й реалій відповідної епохи, панорамністю зображення історичного часу, акцентом на впізнаваних урбаністичних просторах, а також поєднанням містичних елементів, іронічної гри та динамічного сюжету, що підтримує жанрову напруженість [10, с. 179].

Точні статистичні дані на кшталт «Львів того року налічував 318 186 мешканців, абонентів Львівського радіо було 51 024» формують ілюзію документальної достовірності й відсилають до конкретного історичного контексту міжвоєнного Львова. Одночасно згадка про «фордансерку з “Баґателі”» актуалізує культурний простір міських розваг, упізнаваний для тих, хто орієнтується в історії львівських закладів дозвілля. Такий прийом поглиблює зв'язок між художньою реконструкцією та колективними уявленнями про автентичне минуле [20].

І. Монолатій [11], аналізуючи роман Ю. Винничука «Танго смерті» у контексті історико-автентифікаційного сприйняття, наголошує, що «львівська пам'ять» у цьому творі функціонує як маркер темпорального горизонту. Комунікативна пам'ять передає історичний досвід міста через індивідуальні біографії персонажів, спогади та усні наративи, що формують у читача ефект безпосередньої причетності [11, с. 141]. У рецептивному вимірі вона виступає посередником між текстом і горизонтом очікування, активізуючи механізми автентифікації: реципієнт співвідносить художню реконструкцію з уже наявними уявленнями про минуле Львова. Це зумовлює зміщення читацького сприйняття з художньо-естетичного рівня на історико-дослідницький, де постає можливість як прийняти, так і відкинути авторське бачення міста.

На думку І. Ліпницької та І. Савченко [10], серед визначальних жанрових ознак прози Ю. Винничука слід виокремити увагу до міських локацій. Автор відтворює атмосферу Львова через систему топографічних маркерів, докладно локалізує місця злочинів, вводить у сюжет урбаністичні топи й архітектурні об'єкти, що нині не існують, але мають художню вагу. У його текстах оживають вулиці, кнайпи та ресторації минулого, відтворюється багатоголосся львівської мови – від гвари до кримінального арґо, що репрезентує соціальну та етнічну строкатість міського середовища [10, с. 178]. Така реконструкція формує ефект історичної присутності та сприяє ідентифікації читача з міським простором. У результаті виникає подвійний рецептивний ефект: текст сприймається і як автентичне історичне свідчення, і як літературна містифікація, яка вимагає критичного осмислення межі між реальністю та авторською інтерпретацією.

Крім сюжетно-детективного та історико-автентифікаційного вимірів, у рецепції сучасних ретродетективів доцільно виокремити психологічно-ідентифікаційний аспект. Одним із ключових чинників цього рівня є подвійна ідентифікація реципієнта: з одного боку, він асоціює себе з детективом, який розкриває злочин, а з іншого – з дослідником минулого, що оцінює правдоподібність художньої реконструкції. Таке поєднання емоційної залученості до інтриги й раціональної оцінки культурно-історичного матеріалу формує багатовимірне читачьке сприйняття.

Разом із тим ідентифікаційний потенціал ретродетективної прози не обмежується дихотомією «детектив – спостерігач». Значну роль у популярності піджанру відіграє апеляція до архетипних типажів, з якими може ототожнюватися читач: Жертви, що символізує невинність і страждання; Антагоніста, який уособлює Тінь; Свідка-Хранителя пам'яті, що транслює колективний досвід тощо.

Як приклад можна навести роман Ілларіона Павлюка «Білий попіл» [14], інспірований гоголівським «Вієм». Головний герой Тарас Білий постає як архетип Героя – мислителя й шукача, котрий долає темряву невідомого та прагне впорядкувати хаос. Образ Соломії Засухи втілює архетип Жертви: її смерть уособлює невинність і водночас резонує з гоголівською панночкою, що тяжіє до Тіні. Антагоністи (Лисиця та його соратники) виводять на поверхню колективні страхи як проєкцію Тіні, тоді як Томаш Болгар виконує функцію Провідника або Трикстера, провокуючи героя на пошук істини. Селяни-хуторяни виступають архетипом Свідка-Хранителя пам'яті, адже їхні вірування та страхи артикують колективний досвід спільноти. Усі ці образи створюють можливість багаторівневої самоідентифікації: від Героя до Жертви, від Свідка до Тіні.

У романі Юрія Даценка «Пастка для різника» [3] психологічна рецепція зосереджується на моделі колективної тривоги. Фігура Джека Різника виводить сюжет за межі конкретного історичного хронотопу, репрезентуючи архетип Тіні як руйнівного й неконтрольованого начала. Головний герой Яків Ровнер поєднує риси Шукача та Свідка: як хірург, він володіє раціональним знанням, але змушений зіткнутися з хаотичною реальністю Зла. Це переводить читачьке сприйняття від класичної логіки «розкриття злочину» до екзистенційної ідентифікації, де проєктуються власні відчуття страху, безсилля й пошуку сенсу.

Інший варіант психологічної ідентифікації демонструє роман Андрія Кокотюхи «Автомобіль із Пекарської» [8]. Образ Агнелі уособлює архетип Персони – маски соціального престижу, що зводить сенс існування до демонстративних атрибутів і «світського» стилю життя. Для читача цей персонаж є водночас дзеркалом і карикатурою: він може ототожнитися з прагненням самоствердитися в суспільстві й водночас дистанціюватися від гротескної надмірності героїні. Така подвійність забезпечує ідентифікаційний ефект і водночас виконує компенсаторну функцію: Агнелю стає «безпечним» образом для проєкції страхів (самотності, маргіналізації, старіння) і водночас дозволяє позбутися їх через іронічне сприйняття.

Отже, психологічно-ідентифікаційна рецепція ретродетективу забезпечує складну систему читачьких проєкцій, де індивідуальне переживання інтегрується з архетипними моделями. Це не лише посилює емоційне занурення читача, а й виконує афективно-розрядну й компенсаторну функції, у чому ретродетективна белетристика, як видається, не менш ефективна за елітарну літературу.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, можна стверджувати, що рецепція сучасного популярного ретродетективу в основному розгортається у трьох взаємопов'язаних вимірах: сюжетно-детективному, історико-автентифікаційному та психологічно-ідентифікаційному. Кожен із них формує специфічні механізми читачького сприйняття: перший забезпечує когнітивну активізацію, критичне мислення та ефект інтелектуальної гри;

другий – перевірку достовірності історичного середовища, що вимагає від читача критичності й культурної обізнаності; третій – залучає індивідуально-психологічні та архетипні проєкції, які підсилюють емоційне занурення та забезпечують ефект співучасті. Таким чином, ретродетектив виступає як багаторівневий жанр, де фабульна інтрига невіддільна від історичної реконструкції та психологічної самоідентифікації.

Із цього випливає, що жанрова привабливість ретродетективу пояснюється не лише напруженою фабулою, але й багатшаровістю рецептивного процесу. Тексти цього піджанру інтегрують інтелектуальне, культурно-пізнавальне й емоційно-архетипне залучення читача, завдяки чому поєднують функції розваги, культурної пам'яті та психологічної компенсації. Саме ця комплексність визначає популярність ретродетективної прози у масовій культурі та робить її продуктивним об'єктом літературознавчого аналізу, адже вона демонструє, як масова література може поєднувати когнітивну, культурну й афективну цінність в єдиному художньому просторі.

Література:

1. Винничук Ю. Вілла Деккера. Книга 1. Київ : Фабула, 2021. 304 с.
2. Гром'як Р. Т. Методика реалізації рецептивного підходу до літературних явищ у компаративних студіях. *Літературна компаративістика*. 2005. Вип. I. С. 64–73.
3. Даценко Ю. Пастка для різника. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2024. 320 с.
4. Добрянський В. Мертві птахи падають у небо. Помилка капітана Жеграя. Харків : Фоліо, 2025. 416 с.
5. Добрянський В. Трибунал апостолів. Харків : Фоліо, 2025. 416 с.
6. Клімук В., Клімук О., Рябець А. Вплив книжок детективного жанру на розвиток особистості. *Культурологічний альманах*. 2023. № 2. С. 239–247. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.33>.
7. Ковбаса І. Містифікатор Винничук. ЛітАкцент. 2019. 25 червня. URL: <https://litakcent.online/2009/06/25/mistyfikator-vynnychuk/>
8. Кокотюха А. Автомобіль із Пекарської. Харків : Фоліо, 2022. 288 с.
9. Кузьмик Т., Йолкіна Л. Проблематика сучасної літературної рецепції на прикладі творчості Мирослава Дочинця. *Grail of Science*. 2023. № 33. С. 304–306. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.10.11.2023.46>.
10. Ліпницька І.М., Савченко І.В. Жанрові особливості ретродетективу «Вілла Деккера» Юрія Винничука. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. С. 174–179. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-25>.
11. Монолатій І. Від міста-перехрестя до міста-жертви: Львів у романі Юрія Винничука «Танго смерті». *City History, Culture, Society*. 2020. Т. 9. № 2. С. 141–154. DOI: <https://doi.org/10.15407/mics2020.09.141>.
12. Нагай І.Д. Рецепція в аспекті літературознавчої адаптації. *Міжнародні наукові інтернет-конференції*. 2023. 14 червня. URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/4464/>
13. Нагай І.Д. Художня рецепція як літературознавче поняття. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. VII. С. 226–231.
14. Павлюк І. Білий попіл. Львів : Видавництво старого Лева, 2018. 352 с.
15. Підгірна Л. Проскурівський психопат. Харків : Фоліо, 2025. 480 с.
16. Iser W. The reading process: A phenomenological approach. *New Literary History*. 1972. Vol. 3. № 2. P. 279–299. DOI: <https://doi.org/10.2307/468316>.
17. Jauss H. R. Toward an Aesthetic of Reception. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1982. 264 p.
18. Hassan A. R. S. A. R. Reception theory and its perceptions of literary meaning. *Journal of the Faculties of Education*. University of Aden. 2024. Vol. 18, № 2. С. 730–742. DOI: [https://doi.org/10.47372/jef.\(2024\)18.2.97](https://doi.org/10.47372/jef.(2024)18.2.97).
19. Kulkarni A. B. Revisiting reader response theory. *Creative Saplings*. 2024. Vol. 3, № 7. P. 1–11. – DOI: <https://doi.org/10.56062/gtrs.2024.3.7.633>.

20. Read Ukrainian Books. «Читати книги – “Вілла Деккера”». 2025. URL: <https://readukrainianbooks.com/642-villa-dekkera-jurij-pavlovich-vinnichuk.html>

References:

1. Vynnychuk, Yu. (2021). Villa Dekkera. Knyha 1 [Villa Dekkera. Book 1]. Fabula. [in Ukrainian].
2. Hromyak, R. T. (2005). Metodyka realizatsii retseptynoho pidkhodu do literaturnykh yavlyshch u komparatyvnykh studiakh [Methodology of applying the receptive approach to literary phenomena in comparative studies]. *Literaturna komparatyvistyka*, (1), 64–73. [in Ukrainian].
3. Datsenko, Yu. (2024). Pastka dla riznyka [The Butcher's Trap]. Klub Simeinoho Dozvillia. [in Ukrainian].
4. Dobrianskyi, V. (2025a). Mertvi ptakhy padaiut u nebo. Pomyłka kapitana Zhehraia [Dead birds fall into the sky. Captain Zhehrai's mistake]. *Folio*. 416 p. [in Ukrainian].
5. Dobrianskyi, V. (2025b). Trybunal apostoliv [Tribunal of the Apostles]. *Folio*. [in Ukrainian].
6. Klimuk, V., Klimuk, O., & Riabets, A. (2023). Vplyv knyzhok detektyvnoho zhanru na rozvytok osobystosti [The impact of detective genre books on personal development]. *Kulturolohichniy almanakh*, 2, 239–247. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.33> [in Ukrainian].
7. Kovbasa, I. (2019, June 25). Mistyfikator Vynnychuk [The mystifier Vynnychuk]. LitAktsent – LitAccent. Retrieved from: <https://litakcent.online/2009/06/25/mistyfikator-vynnychuk/> [in Ukrainian].
8. Kokotiukha, A. (2022). Avtomobil iz Pekarskoi [The Car from Pekarska Street]. *Folio*. [in Ukrainian].
9. Kuzmyk, T., & Yolkina, L. (2023). Problematyka suchasnoi literaturnoi retseptsii na prykladi tvorchosti Myroslava Dochyntsia [Problems of modern literary reception on the example of Myroslav Dochyntets' works]. *Grail of Science*, 33, 304–306. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.10.11.2023.46> [in Ukrainian].
10. Lipnytska, I. M., & Savchenko, I. V. (2025). Zhanrovi osoblyvosti retrodetektyvu “Villa Dekkera” Yurii Vynnychuka [Genre features of Yurii Vynnychuk's retro detective “Villa Dekkera”]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky*, 174–179. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-25> [in Ukrainian].
11. Monolatii, I. (2020). Vid mista-perekhrestia do mista-zhertvy: Lviv u romani Yurii Vynnychuka “Tanho smerti” [From crossroads city to victim city: Lviv in Yurii Vynnychuk's novel “Tango of Death”]. *City History, Culture, Society*, 9(2), 141–154. <https://doi.org/10.15407/mics2020.09.141> [in Ukrainian].
12. Nahai, I. D. (2023, June 14). Retseptsii v aspekti literaturoznavchoi adaptatsii [Reception in the aspect of literary adaptation]. *Mizhnarodni naukovi internet-konferentsii*. Retrieved from: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/4464/> [in Ukrainian].
13. Nahai, I. D. (2015). Khudozhnia retseptsii yak literaturoznavche poniattia [Artistic reception as a literary concept]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, VII, 226–231. [in Ukrainian].
14. Pavliuk, I. (2018). Bilyi popil [White Ash]. Vydavnytstvo Staroho Leva. [in Ukrainian].
15. Pidgirma, L. (2025). Proskurivskiy psykhopat [The Psychopath of Proskuriv]. *Folio*. [in Ukrainian].
16. Iser, W. (1972). The reading process: A phenomenological approach. *New Literary History*, 3(2), 279–299. <https://doi.org/10.2307/468316> [in English].
17. Jauss, H. R. (1982). Toward an Aesthetic of Reception. University of Minnesota Press. [in English].
18. Hassan, A. (2024). Reception theory and its perceptions of literary meaning. *Journal of the Faculties of Education*. University of Aden, 18(2), 730–742. [https://doi.org/10.47372/jef.\(2024\)18.2.97](https://doi.org/10.47372/jef.(2024)18.2.97) [in English].
19. Kulkarni, A. B. (2024). Revisiting reader response theory. *Creative Saplings*, 3(7), 1–11. <https://doi.org/10.56062/gtrs.2024.3.7.633> [in English].
20. Read Ukrainian Books. (2025). Chytaty knyhu – “Villa Dekkera” [Read the book – “Villa Dekkera”]. Retrieved from: <https://readukrainianbooks.com/642-villa-dekkera-jurij-pavlovich-vinnichuk.html> [in Ukrainian].

